

педагогічної технології, яка забезпечує розвиток розумових здібностей особистості у процесі оволодіння запропонованими знаннями.

Література:

1. Волощук І. Концептуальні засади розвитку творчих здібностей школярів // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2003. – № 3. – С.4-9.
2. Коберник О. Розробка творчих проектів на уроках технічної праці // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2002. – №1. – С.41-45.
3. Коберник О., Яшук С. Проектування і виготовлення учнями виробів з металу // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2002. – № 3. – С.29-32.
4. Страви на Свят-вечір / Упоряд., автор вступ. сл. Н.Ю.Мельничук. – Львів: Каменяр, 1992. – 16 с.: іл.
5. Харитоновна В. Проектування і виготовлення виробів у техніці в'язання гачком // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2003. – № 2. – С.18-21.
6. Хоменко Л. Методика розробки творчого проекту з технології пошиття виробів // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2003. – № 4. – С.22-26.

УДК 37.015.3

М.М. Кулеша
м. Івано-Франківськ

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПЕДАГОГІЧНОМУ СПІЛКУВАННІ ВЧИТЕЛІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ

Професійна діяльність вчителів реалізується, перш за все, в сфері педагогічного спілкування, в процесі якого виконуються задачі навчання, виховання, розвитку. Оптимальним педагогічним спілкуванням, за *О.О.Леонт'євим*, є таке спілкування вчителя з учнями, яке створює найкращі умови для розвитку мотивації і творчого характеру учбової діяльності учнів, для формування особистості школяра, забезпечує сприятливий емоційний клімат навчання, управління соціально-психологічними процесами в дитячому колективі і дозволяє максимально використовувати у навчально-виховному процесі особистісні особливості вчителя [1].

Підвищення вимог до культури спілкування, до вміння швидко орієнтуватися в різноманітних комунікативних ситуаціях створює нагальну потребу випускників педагогічних спеціальностей, вчителів та вихователів в оволодінні не тільки знаннями, а й навичками ефективного спілкування, кращого розуміння себе та партнерів по спілкуванню, формування компетентності в спілкуванні.

Основними характеристиками компетентності в педагогічному спілкуванні вчителя є суб'єкт-суб'єктна схема взаємодії з учнями, що об'єднує в собі тісно взаємопов'язані зовнішній (поведінка) та внутрішній (особистісно-сміслові утворення) рівні, і спрямована на продуктивні зміни у пізнавальній, ціннісно-орієнтаційній, емоційно-вольовій сферах психіки партнерів. Тому, як вважає *Л.А.Петровська*, розвиток компетентності в спілкуванні успішно відбувається в умовах соціально-психологічного тренінгу і передбачає використання всього набору засобів (рольове навчання, груповий аналіз оцінок і самооцінок, невербальні методики, відеотренінг і т. ін.), орієнтованих саме на розвиток особистісних, творчих по своїй природі, продуктивних сторін суб'єкт-суб'єктних форм впливу [2].

“Соціально-психологічний тренінг – це форма спеціально організованого спілкування, психологічний вплив якого будеться на активних методиках групової роботи. В ході тренінгу значно ефективніше вирішуються питання розвитку особистості, успішно формуються комунікативні навички” [3; с.10]. Одна із основних переваг тренінгу полягає в тому, що під час занять людина почуває себе емоційно прийнятною і, одночасно, активно

приймаючою інших. Вона відчуває повну довіру групи, та найголовніше – не боїться довіряти свої думки і почуття, переживання та сумніви іншим [3].

Дослідження психологічних особливостей спілкування між педагогами та вихованцями закладів інтернатного типу для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, виявили специфічний тип таких взаємин [4, 5]. В поєднанні з гіпертрофованою потребою в спілкуванні з дорослими, яка викликана дефіцитом такого спілкування в школах-інтернатах (мала кількість особистісних звернень дорослих до дітей, однорідність їх змісту), залежність емоційного благополуччя дитини від ставлення до неї дорослого визначає надцінність цього спілкування. Незадоволеність потреби в спілкуванні вихованців інтернатних закладів з дорослими, на думку *А.М.Прихожан* і *Н.М.Толстих*, позбавляють дітей важливого для їх емоційного благополуччя переживання своєї потрібності і цінності для інших, спокійної впевненості в собі, які лежать в основі формування повноцінної особистості [4].

Значимість та недостатня розробленість вищевикладених аспектів проблеми спілкування педагогів закладів інтернатного типу із вихованцями обумовили актуальність нашого дослідження, предметом якого стали особливості формування компетентності в педагогічному спілкуванні вчителів початкових класів шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в процесі проведення соціально-психологічного тренінгу.

Основними завданнями нашого дослідження було: 1) виявити та обґрунтувати характерні психологічні особливості комунікативної діяльності вчителів початкових класів шкіл-інтернатів; 2) на основі експерименту дослідити ефективність тренінгової форми проведення занять із вчителями шкіл-інтернатів по формуванню компетентності в спілкуванні; 3) визначити головні напрямки психолого-педагогічної роботи із вчителями та вихователями шкіл-інтернатів щодо розвитку компетентності в педагогічному спілкуванні.

Тренінг педагогічного спілкування із вчителями початкових класів шкіл-інтернатів проводився протягом двох тижнів (по три заняття на тиждень) в позаурочний час. Цикл шести занять був розрахований на 10 годин (середня тривалість кожного заняття – 1,5 год.), і адаптований до умов їх проведення в школах-інтернатах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Тематика занять та набір вправ визначили логіку та *етапи* нашого дослідження:

1) вивчення особливостей компетентності в педагогічному спілкуванні вчителів початкової ланки шкіл-інтернатів за допомогою *діагностики* їх комунікативних рис, наявності у них мовної тривожності, емпатійних тенденцій, рівня розвитку синдрому “емоційного вигорання”;

2) проведення соціально-психологічного тренінгу розвитку компетентності в педагогічному спілкуванні з дотриманням визначених самими учасниками правил та принципів роботи на заняттях (особливо слід відмітити дотримання “Правила зворотного зв’язку”, одним із елементом реалізації якого було заповнення відповідної анкети (див. додаток 3));

3) підведення підсумків проведеного тренінгу; повторна діагностика комунікативних рис та визначення головних напрямків подальшого вдосконалення компетентності в педагогічному спілкуванні вчителів шкіл-інтернатів.

Учасниками соціально-педагогічного тренінгу педагогічного спілкування стали педагоги двох обласних шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, який проводився в листопаді – грудні 2003 року.

Діагностика комунікативних якостей і властивостей вчителів початкових класів шкіл-інтернатів, яка проводилась на першому етапі нашого дослідження, виявила наступне:

● згідно результатів проведеної методики визначення мовної тривожності у всіх опитуваних вчителів початкових класів шкіл-інтернатів відмічався її підвищений рівень;

● за методикою оцінки комунікативних рис вчителів найважливішими для них були визначені доброзичливість, індивідуальний підхід та зацікавленість в процесі спілкування (згідно з нашими спостереженнями, більшість вчителів були схильні до завищення оцінки

прояву в себе цих рис). Визначення *бажаного* рівня розвитку комунікативних якостей, як і слід було очікувати, в балах перевищував вибір *реального* рівня, окрім такої комунікативної риси як *відкритість* (вільне вираження почуттів, відсутність “маски”). Тобто, вчителі шкіл-інтернатів хотіли б в організації свого педагогічного спілкування бути менш відкритими (основною причиною цього, на нашу думку, є те значне емоційне навантаження, яке в більшій мірі чим в загальноосвітніх школах переживають педагоги закладів інтернатного типу, і що, в подальшому, спричиняє явище “емоційного вигорання” у вчителів та вихователів цих закладів);

●аналіз діагностики рівня сформованості синдрому “емоційного вигорання” педагогів (механізму психологічного захисту, який виробляється особистістю і має форму повного чи часткового виключення емоцій у відповідь на вибрані психотравмуючі впливи) виявив, що у більшості вчителів шкіл-інтернатів даний стереотип поведінки знаходиться на стадії “резистенції” та “виснаження” (проміжної та останньої фаз розвитку стресу), причому домінуючими симптомами були емоційно-моральна дезорієнтація, розширення галузі економії емоцій та їх дефіцит.

●дослідження прояву емпатійних тенденцій у 80% вчителів шкіл-інтернатів виявило занижений рівень емпатії.

Отже, констатує етап нашого дослідження виявив, з одного боку, наявність мовної тривожності, а з другого, економію емоцій, бажання бути менш відкритими в організації педагогічного спілкування вчителів початкової ланки шкіл-інтернатів із учнями. В рамках нашого дослідження нами було розроблено шість тренінгових занять, які враховували вище наведені положення.

Наведемо приклад одного із занять соціально-психологічного тренінгу розвитку компетенції в педагогічному спілкуванні вчителів шкіл-інтернатів.

Заняття №3.

Тема: Культура педагогічного спілкування як прояв культури почуттів. Толерантність в спілкуванні. Поняття про “Я-висловлювання” і “Ти-висловлювання”.

Мета: розширити уявлення учасників про комунікативні способи виходу із конфліктної ситуації, розвивати вміння будувати “Я-висловлювання”, за допомогою активної ігрової взаємодії удосконалювати комунікативні навички.

Обладнання і матеріали: листки формату А3 і А4, фломастери, бланки із завданнями для кожного учасника.

Хід заняття:

1. Розминка. Учасники стають в коло і по черзі один одному бажують щось приємне (побажання можуть стосуватися різних сфер життєдіяльності учасників тренінгу). Необхідний час – 5 хв.

2. Основний зміст заняття.

2.1. Обговорення домашнього завдання. *Необхідний час – 7 хв.*

2.2. Вправа “Так-ні”.

Мета: розвиток невербального спілкування, формування комунікативних навичок переконання.

У парі один з учасників має переконати партнера дати позитивну відповідь. Вправа починається з того, що один із співрозмовників говорить “Так”, на що інший відповідає “Ні”, звертаючи увагу на те, в яких випадках йому психологічно важко відмовлятися. Переконуючи партнера, можна вдаватися до різних форм невербального впливу (посмішок, кивків, говорити “Так” з відповідною інтонацією).

Вправа дозволяє виявити поведінкові стереотипи, пов’язані з позицією ствердження і заперечення. Ведучий звертає увагу на важливість емоційного контакту на співрозмовника. Необхідний час – 7 хв.

2.3. Вправа “Як бути толерантним в спілкуванні”(Г.У. Солдатова).

Мета: навчитись конструктивним способам виходу із конфліктних ситуацій. Необхідний час – 20 хв.

Процедура: *Міні-лекція.* Наприклад, кожний із нас час від часу попадає в конфліктні ситуації: з кимось свариться, отримує незаслужені звинувачення. Кожний по-своєму виходить із подібних ситуацій – хтось ображається, хтось “дає здачі”, хтось пробує знайти конструктивне рішення. Чи можна вийти із конфліктної ситуації за допомогою толерантної поведінки, зберігши власну гідність і не принизивши іншого?

Ведучий ознайомлює учасників тренінгу із “Схемою виходу із конфліктної ситуації” (див. додаток 1), описуючи її на листку ватману. Після ознайомлення із схемою учасникам пропонується поділитися на пари і згадати 2 конфліктних ситуації, які вони розігрують в парі, причому один грає роль “ображеного”, а інший – “того, хто образив”. При програванні другої конфліктної ситуації учасники міняються ролями.

Після програвання ситуацій проводиться обговорення

Запитання для обговорення: Як настрій? Що ви відчували, коли були “людиною, що ображає” і/чи “ображеним”? Яку роль було легше грати? Виясняється, чий вихід із ситуації виявився найвдалішим.

Додаток 1

Схема виходу із конфліктних ситуацій

1. Почни розмову з конкретного і точного опису ситуації, яка тебе не влаштовує: *“Коли ти накричала на мене при дітях...”*

2. Вирази почуття, яку виникли у тебе в зв’язку з цією ситуацією і поведінкою людини по відношенню до тебе: *“...я відчув себе не зручно”*.

3. Скажи людині, як би тобі хотілось, щоб вона вчинила. Запропонуй їй інший варіант поведінки, який влаштує тебе: *“...Тому в наступний раз я прошу тебе висловлювати свої зауваження не в присутності моїх друзів...”*.

4. Скажи, як ти себе поведеш у випадку, якщо людина змінить свою поведінку: *“...тоді я буду прислухатись до своїх зауважень”*.

2.4. Гра “Аплодисменти”

Мета: підвищити настрій і самооцінку, активізація учасників групи.

Необхідний час: 5-7 хв.

Процедура проведення: Учасники сидять в колі. Ведучий просить встати всіх тих, хто володіє певними вміннями чи якостями (н-д, встаньте всі ті, хто вміє вишивати, кататися на ковзанах, кататися на гірських лижах, любить їсти яблука, дивитися телесеріал “Бідна Настя”, мріє навчитись грати у великий теніс, зустрічав цей новий рік в колі своєї сім’ї).

Інші учасники аплодують тим, хто встав.

2.5. Вправа “Я-висловлювання / Ти-висловлювання”

Мета: навчитися толерантно (в неагресивній, “безоцінній” манері) виражати свої негативні почуття, такі як незадоволення, засмученість, зробити спілкування більш безпосереднім і вільним.

Процедура: *Міні-лекція.* Ведучий пояснює різницю між Я-висловленням і Ти-висловленням. Наприклад, використання в мовленні Я-висловлення робить спілкування більш безпосереднім, допомагає виразити свої почуття, не принижуючи іншої людини. Я-висловлення припускає відповідальність того, хто говорить за свої думки та почуття (“Я дуже турбуюсь, якщо тебе нема дома до 10 години вечора”, “Насправді мене хвилює те, що ти не підготувався до уроку”), а не направлено, як Ти-висловлення, на те, щоб звинуватити іншу людину (“Ти знову прийшов додому в 11 годині вечора!”, “Ти знову не вивчив уроку!”). Якщо ми використовуємо Ти-висловлювання, то людина, до якої ми звертаємось, переживає негативні емоції: гнів, роздратування, образу. Використання Я-висловлень дозволяє людині вислухати вас і спокійно вам відповісти.

Ведучий просить скласти Я-висловлювання для запропонованих ситуацій (див. додаток 2). Вправа проводиться в парах (якщо пари вже сформовані попередніми вправами, то проходить обмін учасників).

Необхідний час – 20 хв.

2.6. Вправа “Занедбаний сад” (К.В.Фопель).

Інструкція: Я хочу показати, як ви можете самостійно відновити свої сили після важкої праці.

Будь ласка, закрийте очі. Кілька раз глибоко вдихніть і видихніть...

Уявіть собі, що ви бродите по якомусь великому маєтку. Ви бачите високі стіни, які повністю заросли плющем. В стіні ви помічаєте старі дерев’яні двері. Піддавшись раптовому пориву, ви відкриваєте їх і заходите всередину.

Ви виявляєте, що опинилися в старому саду. Мабуть, раніше цей сад був квітучим, акуратним і дуже доглянутим. Але зараз він зовсім став диким.

Дерева і кущі розрослись у всі сторони, бур’янів стільки, що доріжки і клумби стали ледь помітними.

Ви починаєте наводити лад в оточуючій вас частині саду. Можливо, ви будете косити траву, виполювати бур’яни, пересаджувати рослини, поливати їх, вносити добрива. Робіть все, що, на вашу думку, треба зробити, щоб привести сад в порядок...

А коли ви втомитесь, і вам буде потрібне джерело натхнення для продовження роботи, зупиніться і подивіться на ту частину саду, яку ви вже привели в порядок, і порівняйте її з частинами саду, яких ваша рука ще не торкалась...

Тепер скажіть саду “до побачення” і зі свіжими силами повертайтеся сюди.

Необхідний час – 3 хв.

3. Рефлексія заняття.

3.1. Заповнення анкети (див. додаток 2). Необхідний час – 5 хв.

Додаток 2

Орієнтовний текст анкети

Тренінгове ім’я _____ Дата заняття _____

1. Спілкування сьогодні справило на мене:

Велике враження 7 6 5 4 3 2 1 ніякого враження

2. Я відчував (-ла) себе:

Вільно 7 6 5 4 3 2 1 скуто

3. На цьому занятті мені:

а) найбільше сподобалось _____

б) найбільше не сподобалось _____

4. На наступному занятті мені хотілось би більше дізнатись про:

а) _____

б) _____

3.2. “Зворотній зв’язок”. Кожному учаснику пропонується згадати дві важливі ідеї, почуті сьогодні. Необхідний час – 5 хв.

Повторна діагностика комунікативних рис вчителів шкіл-інтернатів, яка проводилась на третьому етапі нашого дослідження, виявила:

◇ зниження кількості вчителів із синдромом “емоційного вигорання” на фазі виснаження, а також тих, у кого був підвищений рівень мовної тривожності;

◇ адекватність оцінки своїх комунікативних рис вчителями (на відміну від завищеної самооцінки цих якостей на початку занять);

◇ покращення психологічного клімату у стосунках між колегами, що проявлялось через збільшення звернень один до одного за допомогою, підтримкою, порадою.

Проведений соціально-психологічний тренінг розвитку компетентності в педагогічному спілкуванні вчителів початкових класів шкіл-інтернатів, який, безперечно, може бути використаним і в роботі із студентами педагогічних спеціальностей (особливо соціальних педагогів), визначив головні *напрямки* психолого-педагогічної роботи із педагогами цих закладів, серед яких:

- усвідомлення вчителями значимості спілкування для вихованців інтернатних закладів і розвиток ефективних для даного середовища комунікативних якостей;
- зниження мовної тривожності та підвищення рівня емпатії;
- профілактика та психокорекція синдрому “емоційного вигорання” тощо.

Отже, аналіз результатів нашого дослідження дозволяє зробити певні *висновки*:

– особливості комунікативних якостей педагогів шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, детерміновані самою роботою в цих закладах, що призводить до раннього “емоційного вигорання”, високої мовної тривожності та зниження рівня емпатії.

– експериментально підтверджена значимість проведення соціально-психологічного тренінгу для розвитку компетентності в педагогічному спілкуванні вчителів в умовах закладів інтернатного типу. Розроблений тренінг може також використовуватися для психокорекційних цілей і при навчанні студентів педагогічних спеціальностей.

Література:

1. Леонтьев А.А. Педагогическое общение. – М., 1976.
2. Петровская Л.А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг. – М., 1989. – 216 с.
3. Пругченков А.С. Социально-психологический тренинг в школе. 2-е изд., допол. и перераб. – М., 2001. – 640 с.
4. Прихожан А.М., Толстых Н.Н. Исследование психического развития младших школьников, воспитывающихся в закрытом детском учреждении // Возрастные особенности психического развития детей. – Сб. науч. тр. / Отв. ред. И.В.Дубровина, М.И.Лисина. – М., 1982.
5. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учебник для студ. вузов. – 7-е изд., стереотип. – М., 2002.
6. Фопель К.В. Психологические группы: Рабочие материалы для ведущего: Практическое пособие / Пер. с нем. 2-е изд., стер. – М., 2000. – 256 с.
7. Солдатова Г.У., Шайгерова Л.А., Шарова О.Д. Жить в мире с собой и другими: Тренинг толерантности для подростков. – М., 2000. – 112 с.

УДК. 371

*Є.В. Кулик, М.В. Пагула
м. Дрогобич*

КОМП'ЮТЕРНІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ

Формування в Україні ринкової економіки супроводжується докорінною трансформацією усіх сфер соціально-економічних відносин. Не обминули дані перетворення й освітньої системи України. Трансформаційні зміни, які відбулися в нашій державі, об'єктивно зумовили ряд важливих змін функцій освіти. Головна з яких полягає в тому, що найважливішою метою та завданням сучасної освіти виступає розвиток творчих здібностей учнів. Що в свою чергу вимагає зміни не тільки структури, а і змісту навчальної діяльності учнів.

Як зазначено в Законі України "Про освіту", освіта виступає основою інтелектуального, культурного, духовного та економічного розвитку суспільства й держави.

Найважливішою метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору і збагачення на цій основі інтелектуального, творчого та культурного потенціалу народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями [4].

Забезпечити реалізацію даної мети на сучасному етапі розвитку суспільства неможливо без використання в освіті новітніх інформаційних технологій. Що призвело, як відзначають М. Євтух та О. Сердюк [3, 70-73], до необхідності розробки сучасних технологій навчання з